

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN: 2181-1342 (ONLINE)

№ 5 (3) - 2023

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ
ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ
СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES
AND SOCIAL SCIENCES

ЭЛЕКТРОН ЖУРНАЛ

ЭЛЕКТРОННЫЙ ЖУРНАЛ

ELECTRONIC JOURNAL

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 5 (3)-2023

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК**

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

ТОШКЕНТ-2023

БОШ МУҲАРРИР:

Исанова Феруза Тулқиновна

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

07.00.00-ТАРИХ ФАНЛАРИ:

Юлдашев Анвар Эргашевич – тарих фанлари доктори, сиёсий фанлар номзоди, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Мавланов Уктам Махмасабирович – тарих фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Хазраткулов Абдор – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети.

08.00.00-ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ:

Карлибаева Рая Хожабаевна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Худойқулов Садирдин Каримович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Азизов Шерзод Ўктамович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Божхона институти;

Арабов Нурали Уралович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Холов Актам Хатамович – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Шадиева Дилдора Хамидовна – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент в.б, Тошкент молия институти;

Шакаров Қулмат Аширович – иқтисодиёт фанлари номзоди, доцент, Тошкент ахборот технологиялари университети

09.00.00-ФАЛСАФА ФАНЛАРИ:

Ҳакимов Назар Ҳакимович – фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Яхшиликков Жўрабой – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Ғайбуллаев Отабек Мухаммадиевич – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Ҳошимхонов Мўмин – фалсафа фанлари доктори, доцент, Жиззах педагогика институти;

Носирходжаева Гулнора Абдукаҳхаровна – фалсафа фанлари номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети.

10.00.00-ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Ахмедов Ойбек Сапорбаевич – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Кўчимов Шухрат Норқизилович – филология фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Салахутдинова Мушарраф Исамутдиновна – филология фанлари номзоди, доцент, Самарқанд давлат университети;

Кучкаров Раҳман Урманович – филология фанлари номзоди, доцент в/б, Тошкент давлат юридик университети;

Юнусов Мансур Абдуллаевич – филология фанлари номзоди, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Саидов Улугбек Арипович – филология фанлари номзоди, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси.

12.00.00-ЮРИДИК ФАНЛАРИ:

Ахмедшаева Мавлюда Ахатовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Мухитдинова Фирюза Абдурашидовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Эсанова Замира Нормуратовна – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган юрист, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳамроқулов Баҳодир Мамашарифович – юридик фанлар доктори, профессор в.б., Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети;

Зулфиқоров Шерзод Хуррамович – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Жамоат ҳавфсизлиги университети;

Хайитов Хушвақт Сапарбаевич – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Асадов Шавкат Ғайбуллаевич – юридик фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси

Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Сайдуллаев Шахзод Алиханович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Амиров Зафар Актамович – юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD), Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгаши ҳузуридаги Судьялар олий мактаби

13.00.00-ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ:

Ҳашимова Дильдархон Уринбоевна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ибрагимова Гулнора Хавазматовна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Закирова Феруза Махмудовна – педагогика фанлари доктори, Тошкент ахборот технологиялари университети ҳузуридаги педагогик кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тармоқ маркази;

Тайланова Шоҳида Зайниевна – педагогика фанлари доктори, доцент.

19.00.00-ПСИХОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Каримова Васида Маманосировна – психология фанлари доктори, профессор, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Ҳайитов Ойбек Эшбоевич – Жисмоний тарбия ва спорт бўйича мутахассисларни қайта тайёрлаш

ва малакасини ошириш институти, психология фанлари доктори, профессор

Умарова Навбаҳор Шокировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети, Амалий психология кафедраси мудири;

Атабаева Наргис Батировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Қодиров Обид Сафарович – психология фанлари доктори (PhD), Самарқанд вилоят ИИБ Тиббиёт бўлими психологик хизмат бошлиғи.

22.00.00-СОЦИОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Латипова Нодира Мухтаржановна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири;

Сеитов Азамат Пўлатович – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети;

Содиқова Шоҳида Мархабоевна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон халқаро ислом академияси

23.00.00-СИЁСИЙ ФАНЛАР

Назаров Насриддин Атакулович – сиёсий фанлар доктори, фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент архитектура қурилиш институти;

Бўтаев Усмонжон Хайруллаевич – сиёсий фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири.

ОАК Рўйхати

Мазкур журнал Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссияси Раёсатининг 2022 йил 30 ноябрдаги 327/5-сон қарори билан тарих, иқтисодиёт, фалсафа, филология, юридик ва педагогика фанлари бўйича илмий даражалар бўйича диссертациялар асосий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхати (Рўйхатга) киритилган.

Crossref DOI:

Тахририят Crossref DOI нинг расмий аъзоси ҳисобланади ва 10.47.390 DOI префиксига эга. Ҳар бир нашр ва илмий мақолага индивидуал Crossref DOI рақами берилади.

Google Scholar

Журнал Google Scholar (Академия) да индексацияланади.

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари электрон журнали 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.
Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамият.

Тахририят манзили:

Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил: scienceproblems.uz@gmail.com
Телеграм канал: https://t.me/scienceproblems_uz

МУНДАРИЖА

07.00.00 – ТАРИХ ФАНЛАРИ

<i>Raurov Soyib Saidovich-</i> MUSTAMLAKASHILIK SIYOSATI VA MAHALLIY O'ZINI-O'ZI BOSHQARUV	8-13
<i>Мухамедова Муниса Сабировна</i> ЭКСПЕРТИЗА, АТРИБУЦИЯ И МУЗЕЕФИКАЦИЯ КОЛЛЕКЦИЙ ФАРФОРА И ФАЯНСА	14-22
<i>Қахрамон Бахридинов Набиевич</i> ФАРҒОНА ВОДИЙСИДА БОШЛАНГАН ОЧАРЧИЛИКНИНГ САБАБЛАРИ ҲАМДА 1917-1918 ЙИЛЛАРДАГИ ИҚТИСОДИЙ АҲВОЛ	23-31
<i>Siddiqov Mirshod Baxtiyorovich</i> TOSHKENT PROTEZ-ORTOPEDIYA SANOAT KORXONASINING FAOLIYATI (1941-1945 YILLAR)	32-37

08.00.00 – ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ

<i>Курпаяниди Константин Иванович</i> KICHIK SANOAT KORXONALARINING INSTITUTSIONAL MUNITINING TADQIQOT METODOLOGIYASINING AYRIM XUSUSIYATLARI	38-50
<i>Хажимуратов Абдуқаҳҳор Абдумуталович</i> ОЛИЙ ТАЪЛИМ ИЛМИЙ МУҲИТИДА ИНСОН КАПИТАЛИНИ ФАОЛЛАШТИРИШ МАСАЛАСИ	51-65
<i>Очилов Немат Явқочович</i> ҲУДУДЛАРНИ ИЖТИМОИЙ-ИҚТИСОДИЙ РИВОЖЛАНТИРИШНИ БАҲОЛАШ ВА ПРОГНОЗЛАШТИРИШНИНГ УСЛУБИЙ АСОСЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ	66-73
<i>Nuraliyev Temurjon Erkinjon o'g'li</i> BIZNES JARAYONLARINI AVTOMATLASHTIRISHNING ANAMIYATI VA UNING TASHKILOT SAMARADORLIGIGA TA'SIRI	74-82
<i>Қаршиев Келдиёр Эшпулатович</i> ЎЗБЕКИСТОН СУҒУРТА БОЗОРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ЙЎЛЛАРИ ХИТОЙ ТАЖРИБАСИ АСОСИДА	83-87
<i>Isomitdinova Gulbaxor Kurbonaliyevna</i> INVESTITSIYALARNING IQTISODIY ANAMIYATI VA UNING YANGI RIVOJLANISH TENDENSIYALARI	88-98
<i>Normatova Madinaxon Ibrohimjon qizi, Xamidova Mamlakat To'xtasinovna</i> KOMPANIYALAR FAOLIYATINI TASHKIL ETISHDA MARKETING TADQIQOTLARINING ANAMIYATI	99-107
<i>Фаттахова Муниса Абдухамитовна</i> ВЛИЯНИЕ ЦИФРОВИЗАЦИИ НА КОНКУРЕНТНЫЕ ПРЕИМУЩЕСТВА КОММЕРЧЕСКИХ БАНКОВ.....	108-117
<i>Zaynutdinova Umida Djalalovna</i> THEORETICAL DESCRIPTION OF THE MARKETING SYSTEM OF AUTOMOTIVE ENTERPRISES	118-127

09.00.00 – ФАЛСАФА ФАНЛАРИ

<i>Shigabutdinova Dina Yassaviyevna</i> THE LINGUISTIC SYSTEM OF THE PHILOSOPHY OF GRAMMAR.....	128-134
<i>Sattarov Fozil Faxritdinovich</i> O‘SMIRLARNI XULQ-ATVORIDAGI MUAMMOLARNI HAL QILISH	135-140
<i>Пардаева Марҳабо Давлатовна</i> НАҚШБАНДИЯ ТАЪЛИМОТИ НАВОИЙ ИЖОДИНИНГ ҲОЯВИЙ АСОСИ СИФАТИДА.....	141-147
<i>Kurbanova Sevvara Asanbaevna</i> THE USAGE OF JADID METHODS IN DEVELOPING YOUTH LEARNING COMPETENCE...	148-155

10.00.00 – ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ

<i>Xusanova Yulduz Abdirazzoqovna</i> THE INNOVATIVE APPROACH IN LEXICAL UNITS ON JOURNALISM	156-160
<i>Xolmatova Malika Ibadullayevna</i> INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARIDAGI ADJEKTIV KOMPONENTLI KOMPARATIV FRAZEOLOGIK BIRLIKLARNING QIYOSIY TAHLILI	161-166
<i>Raximova Muyba Temirovna</i> NEMIS TILIDAGI PAYT ERGASH GAPLI QO‘SHMA GAPLARNING O‘ZBEK TILIDA LEKSIK IFODALANISHI	167-172
<i>Ruzieva Djuletta Elmurodovna</i> NEMIS TILIDAGI MODAL FE‘LLARNING O‘ZBEK TILIDA SINTAKTIK IFODALANISHI	173-178

13.00.00 – ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ

<i>Jumaboyev Nabi Pardaboyevich</i> SHARQ MUTAFAKKIRLARI TA‘LIMOTLARI MAZMUNIDAGI ESTETIK, MA‘NAVIY, TARBIYAVIY QADRIYATLARDAN FOYDALANISH OMILLARI	179-187
<i>Одилов Ёрқин Жўраевич</i> ФИЗИКА ФАНИ АСОСИДА ТАЛАБАЛАРНИ ЛОЙИХАВИЙ-КОНСТРУКТОРЛИК ФАОЛИЯТИГА ТАЙЁРЛАШ	188-193
<i>Mamatqosimov Jahongir Abirqulovich</i> ETYUDLAR ORQALI BO‘LAJAK REJISSORLARNING KASBIY BILIM VA KO‘NIKMALARINI TAKOMILLASHTIRISH	194-199
<i>Babadjanov Axmadjan Xudoyberdiyevich</i> TALABALARGA TASVIRIY SAN‘ATDAN PORTRET CHIZISHNI O‘RGATISHDA FIZIOGNOMIKANING TUTGAN O‘RNI	200-208
<i>Хакимова Дилдора Машрабжоновна</i> ИННОВАЦИОННАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ НЕОТЪЕМЛЕМАЯ ЧАСТЬ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПЕДАГОГА	209-213
<i>Bo‘riboeva Dilraboхon Norboy qizi</i> TALABALARNING GRAFIK KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	214-217
<i>Kadirov Ramz Turabovich</i> KVINTILIAN NUTQIY USLUBLARINING TALABA-AKTYORLAR SAHNAVIY NUTQINI TAKOMILLASHTIRISHDAGI PEDAGOGIK AHAMIYATI	218-222

<i>Usmanov Botir Allaberdiyevich</i> INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA TASVIRIY SAN'AT O'QITUVCHILARI TAYYORLASH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI	223-230
<i>Nusharov Bobir Bolbekovich</i> BO'LAJAK TASVIRIY SAN'AT O'QITUVCHILARINI KASBIY KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYALARINING PEDAGOGIK DOLZARB MASALALARI.....	231-236
<i>Mamatqosimova Nodira</i> BO'LAJAK MADANIYAT XODIMLARINING BADIY DIDINI RIVOJLANTIRISHDA SENOGRAFIYA MASALALARI	237-241
<i>Eliboyeva Lola Sulaymonovna</i> BOSHLANG'ICH SINFLARDA BILIMLARNI O'ZLASHTIRISHNING DIDAKTIK ASOSLARI	242-247
<i>Mustafayev Yoqubjon Xayrullayevich</i> JISMONIY TARBIYA MUTAXASSISLARINI KOMPETENTLI TAYYORLASHNING DIDAKTIK MASALALARI	248-253
<i>Inoyatov Odiljon Sobitovich, Yakubova Nafisa Odiljanovna</i> O'QUVCHILAR BILISH VA GRAFIK FAOLIYATINING RIVOJLANTIRISH PEDAGOGIK MUAMMOLARI	254-261
<i>Raxmanova Dildora Abdulxamid qizi</i> O'QIB TUSHUNISH KO'NIKMASINI RIVOJLANTIRISHDA METAKOGNITIV STRATEGIYADAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI	262-266
<i>Yusupova Shoxista Alimjanovna</i> TASVIRIY SAN'AT TO'GARAK MASHG'ULOTLARIDA QO'YILADIGAN ZAMONAVIY PEDAGOGIK TALABLAR	267-273
<i>Пуримбетов Бахыт Аллабаевич</i> БЎЛАЖАК ЎҚИТУВЧИЛАРНИНГ ТЕАТР ПЕДАГОГИКАСИДАН ФОЙДАЛАНИШ ИМКОНИАТЛАРИ	274-279
<i>Байбаева Мухайё Худайбергеновна, Имомов Инъомиддин Абдулхамидович</i> БОШҚАРУВ ФАОЛИЯТИДА СОҒЛОМ ВА ИЖОДИЙ МУҲИТНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА БОШҚАРУВ КОМПЕТЕНЦИЯЛАРИ (HARD SKILLS) ВА (SOFT SKILLS) РАҶБАР ПРОФЕССИОНАЛИЗМИНИ ИФОДАЛАШ БИРЛИГИ СИФАТИДА	280-285
<i>Мельзиддинов Руслан Адхамович</i> ФУТБОЛЧИЛАРНИНГ ТЕХНИК-ТАКТИК ҲАРАКАТЛАРИ САМАРАДОРЛИГИНИНГ ЖИСМОНИЙ ТАЙЁРЛАНГАНЛИК ДАРАЖАСИ БИЛАН БОҒЛИҚЛИГИ	286-292
<i>Xurramov Rustam Sayfiddinovich</i> BOSHLANG'ICH SINFLARDA O'QUVCHILARINING EVRISTIK QOBILİYATINI RIVOJLANTIRISH	293-299
<i>Kayumov Erkin Kazakbayevich</i> TO'GARAK MASHG'ULOTLARIDA O'QUVCHILARNI KAMOLIDDIN BEHZODNING IJODI BILAN TANISHTIRISHNING AHAMIYATI	300-310

07.00.00 – Тарих фанлари

Қахрамон Бахридинов Набиевич,
Қўқон давлат педагогика институти
“Тарих” кафедраси ката ўқитувчиси
Email: kahramonbahridininov2@gmail.com.

ФАРҒОНА ВОДИЙСИДА БОШЛАНГАН ОЧАРЧИЛИКНИНГ САБАБЛАРИ ҲАМДА 1917-1918 ЙИЛЛАРДАГИ ИҚТИСОДИЙ АҲВОЛ

Аннотация. Мазкур мақолада Фарғона водийсида 1917-1918 йиллардаги иқтисодий аҳволнинг ўзига хос хусусиятлари, водийда советлар тузумининг ўрнатилиши ва большевиклар иқтисодий сиёсатининг моҳияти, водий аҳолисини озиқ-овқат билан таъминлаш масаласининг кескинлашуви, бунда совет ҳокимияти вакилларининг йўл қўйган хатоликлари, Фарғона водийсида даҳшатли очарчиликнинг вужудга келиши ва унинг аянчли манзараси статистик тўпламлар, архив материаллари ва илмий адабиётлар асосида таҳлил этилган.

Калит сўзлар: Фарғона водийси, давлат тўнтариши, большевиклар, Туркистон, Қўқон.иқтисодий сиёсат, озиқ-овқат муаммоси, очарчилик.

Қахрамон Бахридинов Набиевич,
Старший преподаватель кафедры «История»,
Кокандский государственный педагогический институт

ПРИЧИНЫ ГОЛОДА НАЧАВШЕГОСЯ В ФЕРГАНСКОЙ ДОЛИНЕ И ЭКОНОМИЧЕСКАЯ СИТУАЦИЯ В 1917-1918 ГОДАХ

Аннотация. В данной статье рассматриваются особенности экономической ситуации в Ферганской долине в 1917-1918 гг., установление советской власти в долине и сущность большевистской экономической политики, обострение проблемы обеспечения населения продовольствием в долине, ошибки советской власти, причины страшного голода в Ферганской долине и его трагическая картина анализируется на основе статистических сборников, архивных материалов и научной литературы.

Ключевые слова: Ферганская долина, государственный переворот, большевики, Туркестан, Коканд, экономическая политика, продовольственная проблема, голод.

Kahramon Bahridinov Nabiyeovich,
Senior lecturer in the department
of "History" of Kokand State Pedagogical Institute

CAUSES OF THE FAMINE THAT BEGAN IN THE FERGANA VALLEY AND ECONOMIC SITUATION IN 1917-1918 YEARS

Abstract. This article discusses the features of the economic situation in the Fergana Valley in 1917-1918, the establishment of Soviet power in the valley and the essence of the Bolshevik economic policy, the aggravation of the problem of providing the population with food in the valley, the mistakes of the Soviet authorities, the causes of the terrible famine in the Fergana Valley and its tragic picture. analyzed on the basis of statistical collections, archival materials and scientific literature.

Key words: Fergana valley, coup d'état, Bolsheviks, Turkestan, Kokand, economic policy, food problem, famine.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SP1342V3I5Y2023N03>

Кириш. Мустақилликкача бўлган Ўзбекистон тарихшунослигидаги деярли ўрганилмаган муаммолардан бири 1917-1924 йиллар оралиғида Фарғона водийсида рўй берган даҳшатли очарчилик мавзуси ҳисобланади. Совет даври тарих фанида XX асрнинг 20-30 йилларида Волгабўйи ва Қозоғистонда бўлган очарчилик масаласи бўйича кўплаб тадқиқотлар амалга оширилган ва адабиётлар нашр этилган. Лекин даҳшатлари ва кўлами билан улардан асло қолишмайдиган Фарғона водийсидаги очарчилик хусусида яхлит тадқиқот мавжуд эмас. Мавзунинг долзарблиги яна шу билан асосланадики, мазкур муаммо кунимиз талаблари асосида чуқур илмий ва холисона тадқиқ этишни тақозо этади.

Методлогия ва манбалар таҳлили. Мақола умум қабул қилинган тарихий методлар-тарихийлик, қиёсий-мантиқий таҳлил, кетма-кетлик, холислик тамойиллари асосида ёритилган бўлиб, унда Фарғона водийсида 1917-1918 йиллардаги иқтисодий аҳвол ва очарчиликнинг юзага келиш сабаблари очиб берилган. Фарғона водийсидаги очарчилик мавзусига доир яхлит тадқиқот мавжуд бўлмасада, ҳозирги кунгача яратилган тарихий адабиётлар ва диссертацияларда муаммога у ёки бу даражада тегишли маълумотлар учрайди. Мавзуга оид тадқиқотларни хронологик жиҳатдан шартли тўрт даврга ажратишимиз мумкин.

Биринчи давр XX асрнинг 20-30 йиларини ўз ичига олади. Мазкур даврда нашр этилган адабиётлар ва даврий нашрларда давлат ва жамоат арбобларининг нутқ ва мақолаларида Фарғона водийсидаги очарчиликка доир маълумотлар берилган. Хусусан Т.Рисқулов, Н.Тўрақулов каби давлат арбобларининг рисола ва мақолалари, Г.Сафаровнинг “Колониальная революция (Опыт Туркестана)”, П.Алексеевнинг “Крестьянское восстание в Фергане” китобларида фактик материаллар асосида Фарғона водийсидаги очарчилик даҳшатлари ва оғир иқтисодий аҳвол ўз аксини топган. XX асрнинг 20-30 йиллардаги адабиётларнинг асосий хусусияти шундан иборатки, улар архив манбалари эмас, балки воқеалар гувоҳларининг хотиралари ва даврий матбуот маълумотларига таяниб ёритилган. Шунинг учун мазкур маълумотлар аксарият ҳолатда ўзининг реаллиги билан ажралиб туради.

XX асрнинг 30-йиллар охири, 50-йиллар бошларини ўз ичига олувчи иккинчи даврда нашр этилган тарихий адабиётлар асосан ҳукмрон коммунистик мафкура таъсирида яратилганлиги билан характерланади. Хусусан, озиқ – овқат муаммоси ва очарчилик масаласидан кўра, ушбу муаммоларни ҳал этилиши ва ушбу жараёнда совет ва партия ташкилотларнинг ролини кўрсатишга кўпроқ урғу берилади. Аммо юқорида келтирилган тадқиқотлар ҳам ўша давр талаблари таъсирида яратилган.

Тадқиқотларнинг тўртинчи даврига Ўзбекистон Республикаси мустақилликни қўлга киритгандан кейинги йилларда нашр этилган адабиётлар ва илмий тадқиқотлар киради. 1991 йилда В.А. Семенюта томонидан ҳимоя қилинган номзодлик диссертацияси муаммога тегишли дастлабки кенг қамровли тадқиқот ҳисобланади. Лекин В.А.Семенюта диссертациясининг хронологик чегараси 1917-1920 йилларни қамраб, асосан Совет ҳокимиятининг дастлабки йилларида озиқ-овқат масаласини ҳал этилиши мавзусини ёритади.

Тадқиқот натижалари. Туркистон ўлкаси подшо Россияси томонидан истило қилинган, минтақа метрополия фабрикалари учун хомашё манбаига айлантирилган эди. Ўлкада етиштирилган пахта хомашёсини ташиб кетиш мақсадида Оренбург ва Каспийorti темир йўлларининг қурилиши натижасида пахтачилик янада кучайди ва етиштирилган ҳосил Марказга жўнатиб турилди. Хусусан, 1914 йилдаги маълумотларга кўра, пахтани ташиб кетиш ушбу темир йўллардаги умумий юк айланмасининг 10% ни ташкил этган [1].

Туркистон ўлкаси, хусусан, Фарғона водийси деҳқонлари кун кўриш мақсадида пахта майдонларини кегайтиришга мажбур бўлиб қолдилар. Архив маълумотларининг гувоҳлик беришича, 1913 йилда Фарғона водийсида 274891 десятина ер, 1914 йилда 303150 десятина, 1915 йилда 333658 десятина ва 1916 йилда эса 348525 десятина ер майдонига пахта экилган. Пахта экиш учун ажратилган майдонларни тасаввур қилиш учун шуни айтиш керакки, Фарғона вилоятидаги мавжуд 84 та волостнинг 47 тасида пахта жами экин майдонларининг 50% ни, 9 та волостда 90% ни, 4 тасида 80% ни, қолган 23 волостда эса 70% ни ташкил этган [2]. Натижада бошқа экинлар, айниқса аҳолининг асосий тирикчилик манбаи бўлган донли экинлар суриб чиқарилиб, водийнинг четдан келтириладиган ғаллага боғлиқлиги мустаҳкамлаб қўйилган.

Бундан ташқари пахта етиштиришнинг бошоқли ва ем-хашак экинлари майдонларининг эвазига кенгайиши натижасида Туркистонда нон ва ем-хашак кескин танқислигини юзага келтирди. Мисол тариқасида Фарғона водийсида бошоқли экинлар майдони 1907 йилга нисбатан 1917 йилда 603206 десятинадан 354325 десятинага қисқарган бўлса, пахта майдонлари айна даврда 199944 десятинадан 336525 десятинага кенгайган [3]. Шунинг учун ҳам Туркистонга четдан ғалла олиб келиш ўз навбатида 1908 йилдаги 34300 тоннадан 1914 йилда 225238 тоннага ошган [4].

Биринчи жаҳон урушининг бошланиши билан Россия империясининг урушга тайёр эмаслиги кўриниб қолди. Империя ҳудудида бошланган транспорт ва озиқ-овқат инқирози Туркистонга ҳам ўз таъсирини ўткази бошлади. Инқироз натижасида метрополиядан ўлкага ғалла келириш қисқарган бўлса, кейинчалик бутунлай тўхтаб қолди. Архив манбаларига кўра, Фарғона водийсига биргина 1910 йилда 18 202 000 пуд [5] ғалла келтирилади [6]. Кўриниб турибдики, водий аҳолисининг тақдири четдан келтириладиган ғаллага боғлиқ бўлиб қолди. 1916 йилнинг ўрталарига келиб Фарғона водийсини ғалла билан таъминловчи Волгабўйи, Шимолий Кавказ ва Сибирдан ғалла келтириш кескин камай бошлади.

Бундан ташқари, 1916 йилнинг ёзида рўй берган қурғоқчилик натижасида ҳосилнинг аксарият қисмининг нобуд бўлиши мавжуд аҳволни янада қийинлаштирди. Ҳолатни нақадар аянчли эканини тасаввур қилиш учун ўша йиллардаги ғаллага бўлган нархларни келтириш мумкин. Мисол учун агар 1914 йилда ғалланинг 1 пуди 1,5 рублни ташкил этган бўлса, бу кўрсаткич 1917 йилга келиб 47 рублга етди [7].

1917 йилнинг қишидаги қаҳратон совуқ ва ёзидаги қурғоқчилик натижасида ғалла ҳосилининг деярли бутунлай нобуд бўлиши аҳволни янада оғирлаштирди. Фарғонага очарчилик хавф сола бошлади. Бундай оғир вазиятда 1917 йилдаги Февраль инқилобидан кейин ўлкада ҳокимият тепасига келган Муваққат ҳукумат Туркистон комитетининг чорасизлиги кўриниб қолди. Туркистонда тобора авж олаётган

очарчилик билан курашда улар Марказга телеграммаларни жўнатишдан бошқасига ярамадилар.

Туркистон комитетининг раиси кадет Николай Шчепкин 1917 йилнинг 25 апрелида Муваққат ҳукуматга йўллаган телераммасида шундай ёзади: “Туркистонда озиқ-овқат масаласи аянчли аҳволда, май ойи учун ҳеч қандай нарсамиз йўқ.Зудлик билан май ойи учун кўпайтирилган миқдорда озиқ-овқат жўнатишингизни талаб қиламан” [8].

Муваққат ҳукуматнинг Фарғона водийсидаги вакиллари фаолиятида ҳам худди шундай ҳолатни кўришимиз мумкин.Жумладан, Фарғона вилояти озиқ-овқат қўмитасининг 1917 йил 5 сентябрда Петроградга йўллаган № 15289-қисқагина телеграммасида водийдаги аҳвол баён қилинади: “Фарғонада очарчилик. Омборларда ғалла ва ун маҳсулотлари умуман мавжуд эмас” [9]. Ўша йилларда Қўқон шаҳрида 120 минг, уездида 400 минг аҳоли бўлганлигини эътиборга оладиган бўлсак, фақат биргина Қўқоннинг ўзида аҳволнинг нақадар оғирлигини тасаввур этиш қийин эмас.

Қўқон шаҳар озиқ-овқат қўмитаси 1917 йилнинг 21 октябрида Фарғона вилояти озиқ-овқат қўмитасига шаҳар аҳолисини нон билан таъминлаш учун ёлвориб сўраган телеграммасида жумладан шундай маълумотлар келтирилади: “Кеча Озиқ-овқат қўмитасининг биноси олдига 500 киши чамаси маҳаллий аҳоли вакиллари нон ва яна нон сўраб келдилар. Биз уларга нон йўқлигини, ўлка озиқ-овқат бошқармаси ғалла жўнатсагина бўлиши мумкинлигини айта олдик, холос. Ҳолбуки сарт (маҳаллий аҳоли) маҳаллаларига мана икки кундирки бирор қадоқ ҳам нон тарқатилгани йўқ.

Шаҳар ва уезднинг 500 минг кишилиқ аҳолисини таъминлаш учун ҳар ойда бор йўғи 12-15 вагон ғалла олаяпмиз. Бундай аҳволда қўмитамизнинг шаҳарликларни аҳволига ачиниш ва биргаликда йиғлашдан бошқа иложи йўқ. Шундай бўлсада Ўлка озиқ-овқат бошқармасининг нон жўнатишидан умид қилиб қоламиз”. [10] Бу маълумотдан кўриниб турибдики, Қўқон шаҳри аҳолиси 1917 йилнинг кузидаёқ очлик домига тортилган эди. Туркистон иқтисодиётидаги умумий инқироз бутун минтақада экин майдонларининг кескин қисқариб кетишига олиб келди. Хусусан, пахта экин майдонлари 1916 йилги 533,7 минг десятинадан 1917 йилга келиб 416 минг десятинага, озиқ-овқат ва ем-хашак етиштириш учун мўлжалланган майдонлар эса 1915 йилда 2668 761 десятина бўлган бўлса, 1917 йилда уларнинг майдони 1 893037 десятинагача қисқарди [11]. Тақдири четдан келтириладиган ғаллага боғлиқ бўлган Туркистонда нон танқислиги 1917 йилда 60миллион пудгача етганлиги ўта аянчли ҳолат эди. Бунинг натижаси ўлароқ минтақада аҳоли жон бошига нон ва нон маҳсулотларини истеъмол қилиш анчайин пасайиб кетиши табиий ҳол эди.

Туркистон ўлкасида 1917 йилда бошланган озиқ-овқат муаммоси бу пайтда тараққийпарварлар ва жадиждларни қаттиқ ташвишга солган. Улар бадавлат ва бой кишиларнинг кўмагида турли хайрия жамиятлари ва уюшмалар очиб, озиқ-овқат маҳсулотларини аҳолига тарқатиш ва очарчиликнинг олдини олишга ҳаракат қилишган. Бу пайтда кейинчалик машҳур ёзувчи бўлиб етишган Абдулла Қодирий Тошкентдаги озиқ-овқат қўмитасида ишлаган. Туркистондаги жадиждчилик ҳаракатининг асосчиси Маҳмудхўжа Бехбудий ҳам Самарқандда 1917 – 1918 йилларда худди шундай қўмитада фаолият кўрсатган эди.

Яқинда Тошкентда чоп этилган “Туркистонда очарчилик, қаҳатчилик, ют” номли китобда (бу китобни 1917 – 1924 йилларда Туркистон матбуотида эълон қилинган мақолалар асосида таниқли ёзувчи Абдулла Қодирийнинг невараси Хондамир Қодирий тўплаб, нашрга тайёрлаган) Марғилонда 1917 йил январда ташкил қилинган “Жамияти хайрия” фаолияти ҳақида қуйидагича маълумот келтирилади: “Марғилондаги “Жамияти хайрия” тарафидан очлар учун очилган ошхона гўзал натижалар кўрсатмоқда, фақир халқ эҳсонли зотлардан ғоят мамнундир. 28 декабрдан 14 январгача 30678 сўм 96 тийин чақа йиғилиб, 14951 сўм 65 тийин харажат қилинган” [12].

Фарғона вилоятида Марғилондан ташқари Қўқон, Андижон, Наманган ва бошқа шаҳарларда ҳам бу пайтда худди шундай хайрия жамиятлари ташкил қилинган. Тошкентда 1918 йилда чоп этилган “Ишчилар дунёси” журналида ёзилишича, “Хўқандда (бугунги Қўқон шаҳри) ҳозирги қимматчилик замонин эътиборга муҳтарам давлатлилар “Закоти хайрот” номида жамият очиб муҳтож ва бечораларга ёрдам бера бошлаганлар” [13].

“Эл байроғи” газетасида (бу газета 1917 – 1918 йилларда Қўқонда чоп этилган, у кейинчалик Туркистон Мухторияти ҳукуматининг расмий нашри бўлган) босилган хабарда Қўқондаги мазкур “Закоти хайрот” жамиятининг фаолияти қуйидагича ёритилган: “Ҳозирги қимматчилик замонида қамбағал ва бечоралар аҳволини эътиборга олуб, оларга ёрдамда бўлмоқ мақсади билан “Закот ва хайрот” жамияти очилган эди. Мана шул жамият ишка киришиб шаҳарнинг 16 жойида қозон қуруб муҳтож ва бечораларга таом бера бошлади. Ҳафтада бир мартаба палов берилуб, бошқа вақт ҳар кун бир мартаба гўшт, ёғ ҳам мошдан мураккаб суюқ ош бериладир. Сарф-харажат, закот ва ҳам холис эҳсон тариқи ила аҳолидан йиғилган ашёлардан бўлур. Бойлар моддий ёрдамлари, уламолар ривоятлари, ёшлар хизматлари илан шул ишни амалга қўйдилар. Муваффақият кутиладир” [14]. 1917 йил 16 – 23 апрелда Тошкентда бўлиб ўтган Бутунтуркистон мусулмонларининг I қурултойида Мустафо Чўқай раислигида Туркистон ўлка мусулмонлари Марказий Шўроси (Краймуссовет) тузилган эди [15].

Бу пайтда Туркистон тараққийпарварларидан Убайдулла Хўжаев, Мустафо Чўқай, Обиджон Маҳмудов ва бошқалар Петроград, Москва, Оренбург ва бошқа шаҳарларга бориб, Россия ҳукуматидан Туркистон ўлкасига ғалла ва бошқа озиқ-овқат маҳсулотлари юборишни қатъий суратда талаб қиладилар. “Улуғ Туркистон” газетасида ёзилишича, “Ғалла масаласинда Петроград ва Масков совешчанияларида бўлуб қайтқон Убайдуллахўжа [Убайдуллахўжа Асадуллахўжаев ёки Убайдулла Хўжаев], Комаров ва Наманган вакиллари тарафидан Тошкентда бўлган кенгашда доклад ўқулғандан сўнг тубандаги қарорлар берилди:

- “1. Озиқ, момиқ (пахта), тери ва бошқа шунинг каби айбирларга қўйилган монополия битирулсун, биноан алайҳи, продовўлствия комитетларда тарқатулсунлар.
2. Озиқга бўлсун, бошқа биринги керак айбирларга бўлсун, тақса (нарх ёки қатъий баҳо) битирулсун” [16].

Туркистон Мухторияти ҳукумати Бош вазири Мустафо Чўқай 1917 йил декабрда Оренбург шаҳрига бориб, Оренбург ва Тўрғай вилоятлари озиқ-овқат комитетлари ҳамда казаклар атамани Дутов билан сўйлашиб, Тошкентга ғалла ва озиқ-овқат

маҳсулотларини жўнатиш масаласини муҳокама қилган. “Улуғ Туркистон” газетасининг 1917 йил 31 декабрда чоп этилган “Овқат масаласи” мақоласида шундай фикрлар бор: “Қазачилар бошлиғи Дутов: “Мен Туркистонга овқат берувга ҳеч бир вақтда монеть бўлганим йўқ ва бўлмаяжакман” деган. Туркистонга келатурган овқатнинг Чилоби ила Бузовлиқ истансаларинда большевиклар тарафиндан тутулғонлигин баён этган. Озиқлар мазкур истансалардан чиғарилуб берилса Ўренбургда тўхтатилмай тўғри Туркистонга юборилажагини билдирган” [17].

Озиқ-овқат маҳсулотларини кўриқлаш учун Оренбург мусулмонлар ҳарбий комитети тарафиндан қуролли аскарлар, яъни соқчилар ажратилган. Ҳатто Туркистон Мухторияти муваққат ҳукумати Дутовга мурожаат этиб, озиқ-овқат маҳсулотларини Оренбургдан тезроқ жўнатиш учун почта пассажир поездларидан фойдаланиш кераклигини айтганда, мухторият ҳукуматининг бу ғалаби ҳам қаноатлантирилган. 1917 йил 18 декабрда Оренбургдан биринчи марта жўнатилган 6 вагон озиқ-овқатни почта поезда билан жўнатишган. Айнан ушбу 6 вагон маҳсулотни Мустафо Чўқайнинг шахсан ўзи битта поездда Тошкентга олиб келади [18].

Октябрь тўнтариши натижасида ҳокимиятни эгаллаган большевикларнинг дастлабки даврда иқтисодий сиёсатда йўл кўйган жиддий хатолари мавжуд аҳволни янада оғирлаштирди. Хусусан, 1918 йил 21 январидан Туркистон ўлкасида ғалла билан эркин савдо қилишнинг тақиқланиши ва бошқа ҳужжатлар “Наша газета”нинг 1918 йил 28 февралдаги 37-сонида ХКС раиси Ф.Колесов томонидан эълон қилинган [19].

“Пахта толаси ва хом пахтани мусодара қилиш тўғриси”даги декрет ҳарбий тарихчи Д.Зуевнинг ибораси билан айтганда “Фарғона осмонида янграган момақалди роқ бўлди” [20]. Эълон қилинган ушбу декретга кўра 3,14 миллион пуд пахта толаси, 6 миллион пуд хом пахта, 600 минг пуд пахта ёғи, 4 миллион пуд чигит, 1,1 миллион пуд кунжара советлар ихтиёрига бепул ўтди. Фарғона водийсида пахта тозалаш заводларига топширилган 3 миллион пуд пахта ҳам шулар жумласидандир. Натижада дехқонлар заводларга топширилган пахталари учун ҳам бир тийин ҳақ олмадилар ва сўнгги тирикчилик манбаларидан маҳрум бўлдилар [20].

Вужудга келган оғир вазиятдан чиқиш учун Туркистондаги совет ҳокимияти бир қатор чора-тадбирларни амалга оширишга ҳаракат қилди. Чунончи 1918 йилнинг 23 январидаги декретга мувофиқ Ўлка озиқ-овқат кўмитаси тугатилиб, ўрнига Туркистон ўлкаси Халқ Комиссарлари Совети қошида Озиқ-овқат бўлими ва унинг вилоятлардаги ташкилотлари тузилди. Фарғона водийсида ҳам озиқ-овқат тайёрловчи бир қатор идоралар фаолият кўрсатган бўлиб, шулардан бири Муваққат ҳукуматнинг бу ердаги вакили, эсерлар партиясидан бўлган В.Чайкин раҳбарлигидаги “Фарғона озиқ-овқат сотиб олиш бюроси” ҳисобланади. В.Чайкин томонидан тузилган бу бюро ўз ҳисобига Фарғона водийси учун озиқ-овқат сотиб олиш мақсадида РСФСР Озиқ-овқат халқ комиссарлигидан 30 миллион рубль миқдоридан турли хил молларни харид қилади. Бироқ кейинчалик В.Чайкин Фарғона бюросидан ўз мансабини суистеъмол қилишда фойдаланган [21].

Туркистон Мухторияти ҳукуматининг совет режими томонидан қонга ботирилиши ва унинг натижасида Фарғона водийсида бошланиб кетган истиқлолчилик ҳаракати натижасида ҳарбий ҳаракатларни кучайиши водийдаги шундай ҳам оғир аҳволни баттар қийинлаштириб юборди. Архив манбаларининг маълумот беришича,

фақатгина 1917 - 1919 йиллар оралиғида совет режими водийдаги миллий озодлик ҳаракати кучларини бостириш мақсадида 25-50 000 нафар қизил аскарларни жалб этган [22]. Ушбу аскарларнинг озиқ-овқат таъминоти шундай ҳам оғирҳолатда бўлган водий аҳолисининг ҳисобидан амалга оширилган.

Россияда бошланган фуқаролар уруши натижасида 1918 йилнинг май ойида Туркистонга ғалла ортилган сўнги вагонлар етиб келди. Шундан кейин Тукистонни Марказ билан боғлаб турувчи Оренбург шахрини атаман Дутов казаклари томонидан 1918 йилнинг 3 июлида эгалланиши билан ўлка ғалла келтириладиган асосий минтақалардан батамом узилиб қолди. Тарихда “биринчи Оренбург тиқини” деб ном олган давр бошланди. Маълумотларга қараганда, 1918 йилнинг январь-ноябрь ойларида Туркистонга Кавказ минтақасидан 459 ва Сибирдан эса 875 вагон ғалла келтирилган [23]. Кейинчалик “иккинчи Оренбург тиқини” вужудга келган.

Бутун минтақа очарчиликнинг мудҳиш исканжаси ичида қолди. Бу эса ўз навбатида Фарғона водийсида очарчиликнинг янада даҳшатли тус олишига олиб келди. Жумладан, Қўқон шаҳри ва уезди аҳолисининг ҳам ўша кунларда кунжара ва турли хил ўсимликларнинг илдизлари билан кун кечириши натижасида минглаб одамлар қирила бошлади. Афсуски, бу давр давомида Қўқон аҳолисининг қанча қисми очликдан қирилиб кетганлигини тўлалигича ўрганиш имкони бўлмади. Чунки ўша даврда водийнинг ҳарбий ҳаракатлар майдони бўлганлиги ва муаммога оид архив ҳужжатлари деярли сақланиб қолмаганлиги бунга сабаб ҳисобланади. Лекин масалага 1920 йилда ўтказилган аҳолини рўйхатга олиш бироз бўлсада ойдинлик кирита олади. Унга кўра Қўқон шаҳри ва уездида 1920 йили 426480 киши яшаганлиги кўрсатилган. Кўриниб турибдики, юқорида келтирилган маълумотлар билан солиштирилса 1917 - 1919 йиллар оралиғида Қўқон шаҳри ва уезди атроф туманлари аҳолиси 100000 кишига камайган [24]. Йўқотишларнинг аксарияти даҳшатли очарчилик натижасидир.

Абдулла Қодирий 1918 йил 24 январда “Улуғ Туркистон” газетасида эълон қилган “Очлик балоси” номли хабарида Наманган шаҳри атрофларида ўша пайтда юз берган очарчилик даҳшатларини қуйидагича тасвирлайди: “Наманган шаҳрина тобе Тўрақўрғон ном қишлоқда очлик сабабли Орзикул номлик одам хотуни ҳам дўрт боласи бирла шишиниб ҳалок бўлдилар. Шундаўқ оғруқ ила кўчаларда ҳам ҳалок бўлган одамлар бўлди. Булардан бошқа Қўрғонча, Яқдама, Мозоркўл, Эскиобод ҳам Қумбой номлик қишлоқларни ҳам очлик балоси қоблаган ва ғоят қизғанч равишда шишинуб оғриған ва шул оғру сабабли дунёга видоъ берувчилар кўпайди” [25].

1918 йил баҳоридан бошлаб Фарғона водийсида озиқ-овқат етишмаслиги ва очарчилик натижасида турли эпидемик касалликлар тарқалди. Хусусан, бу пайтда Наманган ва Андижонда вабо авж олади. “Наманганда вабо ғоят кўркунчли суратда ҳукм сура. Ҳар кун вабодан бир юз, бир юз йигирма киши ўлади. Кўмарға етиша олми уйларда ва масжидларда қолған майитларнингда сонлари бойтоқ” [26].

Миллий матбуот саҳифаларида 1918 йил 3 майда эълон қилинган “Андижонда очлик ҳам вабо” номли хабарда шундай дейилади: “Андижонда ҳам онинг уязинда даҳшатли суратда вабо ҳам тиф хасталиклари ҳукм сура. Ҳар кун юзга яқин киши дунё ила видоълашиб тура. Шаҳарга кирув манъ этилди. Ушбу хабарни бутун темир йўл ҳадлари бўйинча таратув тўғрисида тадбирлар қилинсан. Андижонга поезд билетлари

сотилмасун. Андижон делегатлари ила доимий суратда Андижонда турувчи кишиларгина Андижонга қайтувга мумкин” [28].

Италия тарихчиси Марко Буттино ўзининг XX аср биринчи чорагида Туркистон ўлкасида юз берган ўзгаришларга бағишланган йирик монографиясининг “Очарчилик диктатураси” [29] номли бобида ёзишига қараганда, 1918 йил июлда Тошкентда бўлиб ўтган озиқ-овқат таъминотчиларининг иккинчи съездида Туркистон АССРдаги озиқ-овқат масалалари, ўлкада мавжуд ғалла запаси ва бўлажак ҳосилдан олинадиган дон миқдори муҳокама қилинган. Съездда қилинган маърузаларда айтилишича, Сирдарё вилоятида ғалла танқислиги 11 381 730 пудни ташкил қилган. Бу ҳудудда кўпроқ чорвадор ва кўчманчи аҳоли яшаган. Бу пайтда Фарғона вилоятида 68 млн пуд, Самарқанд вилоятида 5 560 000 пуд ғалла запаси бўлган. Еттисув (Семиречье) вилоятида ғалла етиштириш 1914 йилга нисбатан 1917 йилга келиб 80 фоизга камайиб кетган бўлиб, аҳолининг 2/3 қисми ғалла етишмовчилигини бошдан кечирган [30].

Хулосалар. Шундай қилиб, Фарғона водийсида 1917 йил баҳорида бошланган очарчиликнинг сабаблари энг аввало Биринчи жаҳон урушида қатнашаётган Россия империясининг мағлубияти, бутун мамлакатда бўлгани сингари Туркистон генерал-губернаторлиги таркибидаги Фарғона вилоятида уруш билан боғлиқ иқтисодий таназзул ва тушкунлик билан боғлиқ бўлган Бунинг устига 1917 йил баҳори ва ёзида иқлим жуда қуруқ бўлиб, иссиқ ҳаво ва қурғоқчилик натижасида дон ҳосили деярли бўлмаган. 1917 йил ноябрда ташкил қилинган Туркистон Мухторияти ҳукумати раҳбарлари минтақада озиқ-овқат ва дон муаммосини ҳал қилишга жиддий киришганлар. Бироқ 1918 йил февралда Туркистон Мухторияти ҳукуматининг большевиклар ва совет режими томонидан қонга ботирилиши, совет ҳокимиятининг нотўғри иқтисодий сиёсати, большевик комиссарларининг ўзбошимчалиги ва зўравонлиги оқибатида минтақада иқтисодий вазият қўлдан чиқиб, озиқ-овқат муаммоси тобора кескинлашган ҳамда очарчилик кучайиб борган. Очарчилик оқибатида Фарғона водийсида юз минглаб кишилар ҳалок бўлган.

Адабиётлар/Литература/References:

1. Статический ежегодник 1917-1923гг. Том 1. –Ташкент, 1924. – С. 49.
2. Ўзбекистон миллий архиви, Р-25-фонд, 1-рўйхат, 735-иш, 16-17-варақлар.
3. Демидов А.П. Экономические очерки хлопковой торговли и промышленности в Туркестане. – Москва, 1926. – С. 15.
4. Юферов В.И. Справочная книжка по хлопководству в СССР. – Москва, 1925. – С. 525.
5. Бир пуд – 16, 38 килограммга тенг оғирлик ўлчов бирлиги.
6. Ўзбекистон миллий архиви, Р-25-фонд, 2-рўйхат, 74-иш, 26-варақ.
7. Хлопководство СССР и его перспективы.– Москва, 1925. – С. 53.
8. Ўзбекистон миллий архиви, Р-17-фонд, 1-рўйхат, 6-иш, 29-варақ.
9. Фарғона вилояти давлат архиви (Фарғона ВДА), 263-фонд, 1-рўйхат, 8-иш, 114-варақ.
10. Фарғона ВДА, 263-фонд, 1-рўйхат, 8-иш, 188-варақ.

11. Вестник Туркестанского продработники (Ташкент). 1921. №1. – С. 4.
12. Туркистонда очарчилик, қаҳатчилик, ют (1917-1924 йилларда Туркистон матбуотида очарчилик ва қаҳатчилик муаммосининг ёритилиши). Тўплаб, нашрга тайёрловчи: Хондамир Қодирий. Масъул муҳаррир: Қ.Ражабов. – Тошкент: Янги аср авлоди, 2021. – Б.42.
13. “Ишчилар дунёси” журнали (Тошкент). 1918. №3. – Б.42.
14. Туркистонда очарчилик, қаҳатчилик, ют. – Б.39.
15. Ражабов Қ., Қандов Б., Ражабова С. Ўзбекистон тарихининг муҳим саналари (Энг қадимги даврлардан бугунги кунгача). Тўлдирилган ва қайта ишланган олтинчи нашр. – Тошкент: O‘zbekiston, 2015. – Б.149.
16. “Улуғ Туркистон”, №29. 1917 йил 30 сентябрь.
17. Овқат масаласи // “Улуғ Туркистон”, №47. 1917 йил 31 декабрь.
18. Овқат масаласи // “Улуғ Туркистон”, №47. 1917 йил 31 декабрь.
19. “Наша газета” (Ташкент). № 37. 28 февраль 1918 г.
20. Ражабов Қ. Фарғона водийсидаги истиқлолчилик ҳаракати: моҳияти ва асосий ривожланиш босқичлари (1918 – 1924 й.) – Тошкент: Yangi nashr, 2015. – Б.35.
21. “Наша газета” (Ташкент). № 37. 28 февраль 1918 г.
22. “Наша газета”, 28 мая 1918 г.
23. Ўзбекистон миллий архиви, Р-17-фонд, 1-рўйхат, 46-иш, 96-варақ.
24. Ўзбекистон миллий архиви, Р-17-фонд, 1-рўйхат, 3-иш, 84-87-варақлар.
25. Бюллетень Ферганского Областного статистического бюро. № 1-2. Январь-февраль 1925 г. – Коканд, 1925. – С.10.
26. А.Қодирий. Очлик балоси // “Улуғ Туркистон”, №55. 1918 йил 24 январь.
27. Наманганда вабо // “Улуғ Туркистон”, №84. 1918 йил 18 апрель.
28. Андижонда очлик ҳам вабо // “Улуғ Туркистон”, № 90. 1918 йил 3 май; Туркистонда очарчилик, қаҳатчилик, ют. – Б.92.
29. Марко Буттино. Революция наоборот. Средняя Азия между падением царской империи и образованием СССР. Перевод с итальянского Н.Охотина. – Москва: Звенья, 2007. – С.207-238.
30. Марко Буттино. Революция наоборот. – С.215-216.